

वंचित घटकातील कर्तृत्ववान स्त्रिया — सौ. मालूबाई गणेश काळे

प्रा. डॉ. शैलजा मंडले.
महावीर महाविद्यालय, कोल्हापूर.

‘फासेपारधी’ हा समाज म्हंटले की रानावनात जंगलात शिकार करून उपजिविका करणारा समाज आहे. अनेक पारंपारिक रूढी, परंपरा यांना जखडून टाकलेला भटक्यांच्या जमातीच्या गटात मोडणारा हा समाज महाराष्ट्रात प्रामुख्याने खानदेश, नाशिक, सोलापूर, कोल्हापूर, बीड, पुणे व विदर्भ विभागात बहुसंख्येने आढळतो. जंगलामध्ये शिकार करून आपली उपजिविका करणे व या शिकारी वरच आपला उदरनिर्वाह करणे अशी ही प्राचीनतम भटकी जमात आहे इंग्रजांच्या राजवटीमध्ये जंगलावर व जंगलतोडीवर अनेक निर्बंध आले. राजेशाही नष्ट झाली तसेच १८७१ च्या गुन्हेगारी कायद्यामध्ये पारधी जमात गुन्हेगार ठरवली गेली त्यामुळे आजही कुठे गुन्हा घडला की पहिल्यांदा पारध्यांना धरून आणतात व त्यांच्यावर गुन्हा दाखल करतात. असा हा भटक्या गटातील एक प्राचीनतम समाज परंतु कोल्हापूर येथील ‘पारधी’ समाजाची वस्ती आणि या वस्तीचे पालटलेले सध्याचे रूप हे एक संपूर्ण महाराष्ट्राला आदर्श असे झालेले आहे.

उंचगाव येथील शांतीनगर वसाहतीमध्ये जवळपास तीनशे वस्ती असलेली पारधी समाजाचे लोक आणि त्यांना प्रगतीच्या दिशेने नेणारे श्री.गणेश बाबू काळे व सौ. मालूबाई गणेश काळे यांनी या वस्तीला एका योग्य परिघाच्या दिशेने वाटचाल करण्याचे सामर्थ्य दिल्यामुळेच कोल्हापूर मधील उंचगाव या ग्रामपंचायतीमध्ये सरपंच म्हणून निवडणूकीमध्ये उमेदवार म्हणून उभ्या राहिलेल्या सौ. मालूबाई गणेश काळे या निवडून आल्या आणि खऱ्या अर्थाने छत्रपती शाहू महाराजांनी महाराष्ट्रातील पहिली पारध्यांची वसाहत कोल्हापूर मध्ये आणून या समाजाला स्थिर जीवन देण्याचा प्रयत्न केला होता. त्या विचारांचा विजय झाला असे म्हंटल्यास वावगे ठरणार नाही अशी ही वंचित घटकातील महिला पंचायत राजस्तरातील ग्रामपंचायतीमध्ये बहुमताने निवडून येते म्हणजे तिने आपल्या पती बरोबर जे कष्ट वेचले, समाजसुधारणेची कास धरली त्यामुळे ‘फासेपारधी’ समाजाव्यतिरिक्त इतर जनतेने सुध्दा या गोष्टीला दाद दिली असे म्हणावेसे वाटते.

सौ. मालूबाई गणेश काळे व श्री. गणेश बाबू काळे यांच्या दाम्पत्य जीवनाचा मागोवा घेतला तर असे दिसून येते की, फासेपारधी समाज म्हंटले तर इतर समाजाचा यांच्याकडे बघण्याचा दृष्टिकोन हा नेहमी ‘शून्य’ किंमत असलेला कुठे चोरी—मारी झाली, दरोडा पडला घरफोडी झाली की ती पारध्यांचेच केली असा समज असल्यामुळे पोलिसांची गाडी या वसाहतीच्या दिशेने धावू लागायची. श्री. गणेश बाबू काळे हे या समाजाचे कार्यकर्ते संघटक म्हणून केवळ त्या पुरतेच मर्यादित राहिले नाहीत तर त्यांनी या समाजाच्या विकास कसा झाला पाहिजे यावर विचार सुरुकेला.सन १९७९ साली त्यांचा विवाह सौ. मालूबाई यांच्याशी झाल्यावर त्यांनी कशाप्रकारे हालअपेष्टा करत जीवन जगले हे सांगताना त्यांनी सांगितले की, ‘श्री. गणेश बाबू काळे हे स्वतः लहानपणापासून अनेक वाईट मार्ग, कुसंगतीमध्ये वाढले होते. परंतु हे सर्व करत असताना त्यांना जाणवत होते की आपण खूप वाईट जीवन जगलो आहे. परंतु निरक्षर असल्यामुळे कोणाचा आधार नाही, मार्गदर्शन नाही त्यामुळे पोटासाठी भिक मागणे, चोरी करणे अशी कितीतरी वाईट कामे त्यांना करावी लागली त्याच दरम्यान ते दलित मित्र श्री. व्यंकाप्पा भोसले यांच्या संपर्कात सन १९८१ साली आले आणि भटक्या विमुक्तांच्या चळवळीमध्ये पारधी समाजाचे काम करणारे

कार्यकर्ते कै.आण्णाप्पा चव्हाण हे शाहू मिलमध्ये काम करत होते त्यांच्या सोबत सौ. मालूबाई ची मोठी बहीण आक्काताई, जमुनाबाई या स्त्रिया या सभाना जात असत. त्यामुळे सौ. मालूबाई यांच्यातील नेतृत्वाला त्यांच्या घरातील स्त्रियांचा त्यांच्यावर प्रभाव पडलेला दिसून येतो. समाजातील लोकांना एकत्रित करून सभाना घेऊन जाणे असे त्यांचे काम असे हळूहळू या चळवळी मधून उंचगाव ग्रामपंचायतीमध्ये सदस्य म्हणून त्यांची निवडणूकी मधून निवड झाली. आणि ग्रामपंचायतीच्या माध्यमातून गावांच्या विकासाची कामे करण्याचे विचार त्यांच्या मनात येऊ लागले. आणि काही राजकीय माध्यमातून त्यांना परदेश दौरे करण्याची संधी मिळाली. ही संधी मिळताच त्यांनी त्यांच्या पत्नी सौ. मालूबाई यांना सोबत घेऊन त्यांनी विविध देश पाहिले. तेव्हा त्या दोघांनी ठरविले की आपल्या फक्त एकट्या कुटुंबाने सुधारायचे नाही तर आपला सर्व समाज सुधारला पाहिजे मग तो राज्यकर्त्यांना मतांची गरज असते त्यांच्या माध्यमातून असेना का? पण आपल्या वसाहतीने आदर्शाच्या दिशेने वाटचाल केली पाहिजे. म्हणून त्यांनी परदेशात गेल्यानंतर केलेले चित्रीकरण समाजाला दाखवले अगदी विमानात बसल्यावर विमान कसे उडते? विमान आतून कसे असते, विमानातून खालील गावे कशी दिसतात? तसेच परदेशात कशी स्वच्छता आहे इथपर्यंत अनेक बाबी आपल्या वसाहतीमधील सर्व लोकांना सांगितल्या आणि प्रश्न केला की? लोकहो, आपण कोठे आहोत कशाप्रकारचे जीवन जगत आहोत? तर आपण उकिरड्यावरचे जीवन जगत आहोत? तुम्ही सुधारणा करायला तयार आहात काय? चांगले जीवन जगायला तयार आहात ना? असे अनेक प्रश्न विचारले व सर्व समाजांनी ठरविले की आपण आता सौ. मालूबाई व श्री. गणेश काळे यांनी सांगितल्याप्रमाणे करायचे मग या दोघांनी समाजाला सांगितले आपल्यामध्ये कोणकोणत्या वाईट गोष्टी आहेत? पहिल्यांदा सर्वांना वाईट व्यसने सोडावी लागतील जे सोडतील ते आमच्या बरोबर येतील आणि दारूसाठी जो पैसा वाया जायचा जो प्रत्येकाने दर आठवड्याला सौ. मालूबाईकडे आणून द्यायचा आणि ते सर्व प्रत्येकाचे पैसे एका पतसंस्थेत ठेवून वर्षाच्या शेवटी त्यांनी ते पैसे प्रत्येकाला ज्याचे त्याला वाटून टाकले आणि सांगितले की एवढे पैसे तुम्ही व्यसनात वाया घालवता ते वाया घालवू नका. हळूहळू सर्व समाज दारू, मटका या व्यसनातून मुक्त झाला. नंतर प्रत्येक जण काम करू लागला देवाला बकरे कापणे अशा अनिष्ट चालीरिती होत्या त्या बंद करून गोड जेवण करून देवाचा महाप्रसाद करा असा बदल त्यांनी केला. प्रेताला पुरण्याची प्रथा होती ती बंद करून दहन करा अशी प्रथा त्यांनी सुरु केली. या सर्व गोष्टी रोज संध्याकाळी समाजाला एकत्रित करून सर्वांचे प्रबोधन करून सर्व वसाहतीला चांगल्या मार्गाने आणण्याचे काम श्री गणेश काळे व सौ. मालूबाईंनी केले.

सौ. मालूबाईंनी याबरोबरच १४ बचतगटांची स्थापना केली तसेच वसाहतीमधील सर्वमुलामुलींनी शिकले पाहिजे यासाठी आग्रह धरला आहे. आता सर्व फासेपारधी मुले चांगल्या शाळेत शिक्षण घेत आहेत. सौ. मालूबाई गणेश काळे यांनी परदेशातील मुले 'स्केटिंग' करताना पाहिले आणि आपल्या वसाहतीमधील सर्व मुलांनी स्केटिंग शिकले पाहिजे असा आग्रह धरला आणि पहिल्यांदा स्वतः श्री. गणेश काळे यांनी हे शिकून घेतले नंतर त्यांनी सर्व समाजातील मुलांमुलींसाठी समाजाची जी १२ एकर जागा शासनाने दिली होती त्यामध्ये मोठी बाग तयार केली आणि त्यामध्ये पारधी वसाहतीमधील मुलांसाठी 'स्केटिंग ग्राउंड' तयार करून घेतले. ज्यामध्ये ही सर्व मुले स्केटिंग करतात. आज या वसाहतीमधला एक मुलगा स्केटिंगमध्ये राष्ट्रीय स्तरावर जाऊन आला आहे तसेच या वसाहतीमध्ये अनेक चांगले रस्ते, गटारींचे सुयोग्य नियोजन केलेले आहे. गणेश व मालूबाई यांनी स्वतः निरक्षर असताना अनेक चांगल्या गोष्टी या फासेपारधी समाजातील लोकांसाठी केलेल्या आहेत. येथील लोक खूप खर्च करायचे व कर्जबाजारी व्हायचे अशा वेळेस या दाम्पत्यांनी सर्व वसाहतीमधील लोकांना सांगितले की, उदा.तुम्ही एका विवाहाचा खर्च १५,०००रु. असेल तर आमच्याकडे आणून द्या. व सामुदायिक विवाह लावून दिले जायचे व त्यातील ८०००रु. विवाहासाठी खर्च करून उरलेल्या ७०००रु मध्ये काळे कुटुंबियांकडून भर घालून रु. ११०००

ची ठेव पावती वधूच्या नावावर करून दयायचे. असे अनेक चांगले प्रघात सौ. मालूबाई व गणेश यांनी आपल्या वसाहतीमधील लोकांना घालून दिले आहेत.

कोल्हापूर जिल्हयाचे त्यावेळचे तत्कालीन पोलिस अधिक्षक श्री माधवराव सानप यांनी या कुटूंबाबद्दल त्यांच्या 'तह' या पुस्तकात गौरवाने उल्लेख केला आहे की गुन्हेगारी समाजातील त्यक्तीला संधी दिली व विश्वास दाखविला तर तो त्या संधीचे कशा प्रकारे सोने करतो याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे काळे दांपत्य. त्यामुळे बाहेरील सर्व समाज या आदर्शवादी वसाहतीकडे आदराने पाहू लागला आहे. त्यामुळेच उंचगांव सरपंचपदी सौ. मालूबाई गणेश काळे या सन २०१७-१८ मध्ये खुल्या गटामधून निवडून येवून सरपंचपदी विराजमान झाल्या आहेत. या दाम्पत्यांच्या डोळ्यात एक आत्मविश्वास आहे. सात्विक समाधानाची झलक आहे. आम्ही निरक्षर असलो तरी आमच्या फासेपारधी समाजाला सांगतोय गड्यांनो, आता आपल्या वसाहतीमध्ये सर्वच चांगल्या गोष्टी घडणार आहेत कोणीही अक्षरशत्रू राहणार नाही. अशा या वंचित घटकातील कर्तबगार महिला सौ. मालूबाई गणेश काळे यांना शाहू नगरीचा मानाचा मुजरा!

संदर्भ

१. डॉ. देवगवकर एस. जी. महाराष्ट्रातील निवडक जाती जमाती, (२०१३), श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर
२. डॉ. मंडले शैलजा विमुक्त भटक्यांची सध्यस्थिती आणि उपाययोजना, (२०१३), अक्षय प्रकाशन, पुणे

